

TASHQI SAVDO SIYOSATI

Raxmatullayeva Feruza Azimovna

Andijon iqtisodiyot va qurilish instituti

“Tarmoqlar iqtisodiyoti” kafedrası assistenti

Sharobiddinov Ahrorbek Qosimjon o‘g‘li

“Iqtisodiyot” fakulteti Buxgalteriya hisobi va audit
yo‘nalishi talabasi<https://doi.org/10.5281/zenodo.11202011>

Annotatsiya: Ushbu maqolada Jahon bozoriga faol chiqib borishda tashqi savdoni tartibga solishning zamonaviy usullari haqida so‘z yuritilgan. Bundan tashqari, taraqqiy etgan mamlakatlar va rivojlanayotgan mamlakatlar tomonidan qo‘llanilayotgan notarif usullarning ahamiyati, o‘rni va roli ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: eksportga subsidiyalar, miqdoriy cheklovlar, himoya choralari, importni cheklash tadbirlari, dempingga qarshi tekshirishlar, savdoga texnik to‘siqlar, subsidiyalashga qarshi.

Kirish: Jahon xo‘jaligi rivojlanishining o‘ziga xos xususiyatlaridan biri – bu xalqaro iqtisodiy munosabatlarning intensiv rivojlanib borishi hisoblanadi. Bu esa mamlakatlar, mamlakatlar guruhi, alohida firma va korxonalar o‘rtasida savdo-iqtisodiy aloqalarning kengayishi tobora chuqurlashuvi bilan izohlanadi.

Ushbu holat jahon bozorida, shuningdek, uning turli segmentlarida yuzaga kelayotgan kon’yunkturaviy o‘zgarishlar har qanday davlatni jahon bozorida faollashishga, bunda tashqi savdoni tartibga solish, nazorat qilish va qo‘llab-quvvatlash vositalari hamda dastaklaridan har qachongidan ham ko‘proq unumli foydalanishga undamoqda. Jahon xo‘jaligida davlatlar tashqi savdo aloqalarini qaytadan tashkil etish, ayrim tarmoq va sohalarda tarkibiy o‘zgarishlarni chuqurlashtirish zarurati borligi ham ayon bo‘lmoqda. Natijada, keyingi yillarda global va mintaqaviy darajada dunyo tashqi savdosida yangi yo‘nalishlarda siljishlar ro‘y bermoqda.

Davlatlarning tashqi savdo strategiyalarida ham tub o‘zgarishlar namoyon bo‘lmoqda. O‘zbekistonda ham tashqi savdo siyosatini takomillashtirish borasida tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning 2017 yil 13 apreldagi PF-5012-sonli savdo sohasida boshqaruv tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni mamlakatimiz tashqi savdo aloqalarining samaradorligini yanada oshirish, tashqi savdoni liberallashtirish, eksport salohiyatini mustahkamlash hamda raqobatdosh mahalliy mahsulotlarni tashqi bozorlarga chiqarish tizimini takomillashtirish, mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalar bilan xorijiy sheriklar o‘rtasida savdo sohasida uzoq muddatli barqaror sheriklik munosabatlarini shakllantirish maqsadlariga xizmat qilishi ko‘zda tutilgan.

Mazkur farmon bilan tashqi savdoni boshqarish, nazorat qilish, tartibga solish va rag‘batlantirish bo‘yicha tashkiliy-institutsional tizim yanada takomillashib, eksport va import faoliyatlarini yanada jadallashtirish uchun qo‘shimcha imkoniyatlarni yanada samarali jalb etishni ko‘zda tutadi. O‘zbekiston Respublikasi Tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo vazirligi yangi tuzilma - O‘zbekiston Respublikasi Tashqi savdo vazirligi etib qayta tashkil qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Tashqi savdo vazirligi avvalo, tashqi savdo sohasida davlat siyosatini shakllantirish va amalga oshirish, hamda tashqi savdo faoliyatini tartibga solish sohasida davlat boshqaruvi organlari ishini muvofiqlashtiradi. Shuningdek, ushbu vazirlik o'z vakolatlari doirasida qabul qilingan va normativhuquqiy xarakterga ega bo'lgan qarorlari davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, mulkchilik shakli va idoraviy mansubligidan qat'i nazar, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar tomonidan bajarilishi majburiy hisoblanadi.

Asosiy qism: Tashqi savdoning ahamiyati va uning iqtisodiyotdagi roli, taraqqiyot yo'lida ob'ektiv zarurat ekanligi ko'plab iqtisodchilar tomonidan o'rganilgan. Bugungi kunda ham ushbu mavzu o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Aynan eksportning tarkibiy xususiyatlari va uning iqtisodiy o'sish bilan bog'liqligini birinchilardan bo'lib, o'z ishida Prebish Raul ko'rib chiqqan 1. Uning tadqiqotlari natijasi shuni ko'rsatdiki, mamlakatning xomashyo eksportiga ixtisoslashuvi ushbu mamlakat va tayyor mahsulotlar eksport qiluvchi rivojlangan mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy rivojlanish darajasidagi tafovutni oshirib boradi. Buning sababi jahon bozorida yuqoridagi ikki turdagi mahsulotlarga bo'lgan narxlar turli sur'atlarda o'zgaradi va talabning barqarorlik darajasi ham farq qiladi.

Shuningdek, eksportning tovar tarkibi va uning iqtisodiy o'sishdagi bevosita roli Lederman D. va Maloniy V. tadqiqotlarida o'rganilgan. Tadqiqotchilar eksport qilinayotgan mahsulotlarning qayta ishlanganlik darajasi va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi korrelyatsion bog'liqlikni ko'rsatib bergan. Shuningdek, Rodrik D.

Xitoy eksporti misolida eksport tovar tarkibining ahamiyatini empirik tahlil qilgan. Mamlakatimizda ham ushbu yo'nalishda qator olimlar tadqiqotlar va ilmiy izlanishlar olib boradilar. Jumladan, A'zam S. o'z ishlarida mamlakatimiz tashqi savdosini tarkibiy takomillashtirish imkoniyatlari va salohiyatini o'rganib chiqqan. Shu bilan birga, xorijiy sarmoyalar ishtirokidagi korxonalar va tashqi savdo geografik tarkibi o'rtasida bog'liqlik mavjudligini ko'rsatib bergan.

Yuqoridagi ishlarda mamlakat eksporti tarkibining iqtisodiy o'sishga ta'siri, iqtisodiy rivojlanish darajasining eksport tovar va geografik tarkibida aks etish xususiyatlari o'rganilgan. Qayta ishlanganlik darajasi yuqori bo'lgan mahsulotlar eksporti qo'shilgan qiymat uchun sarf qilingan kapital mamlakatda qolishini, boshqa so'zlar bilan aytganda xomashyoni tayyor tovar ko'rinishiga keltirish jarayonida yaratilgan boyliklar mamlakat aholisi tomonidan o'zlashtirilishi tovar tarkibining iqtisodiy o'sishga ta'siri ochib beradi. Uning geografik tarkibini takomillashtirish esa barqaror bozor va yuqori to'lov qobiliyatiga ega mamlakatlar bilan savdo aloqalarini rivojlantirishni nazarda tutadi. Bu bilan eksport tushumlari hajmini oshirish va uning barqarorligini ta'minlash imkoniyati paydo bo'ladi.

Bugungi kunda mamlakatimizda tashqi iqtisodiy faoliyatni samarali boshqarish uchun tashqi iqtisodiy aloqalarni to'liq aks yettiruvchi va mamlakat reytingini oshiruvchi amaliy ishlar keng amalga oshirilmoqda. Tashqi iqtisodiy aloqalar deganda, asosan, tovarlar va xizmatlar yeksporti va importi, xalqaro moliyaviy operatsiyalar, xalqaro shartnoma bo'yicha xorijda ishlab chiqarish faoliyati bilan shug'ullanish, ishchi kuchi migratsiyasi va xalqaro turizm harakati, shuningdek, xalqaro faoliyatning boshqa yo'nalishlari tushuniladi.

AQShning Rossiyaga sanoat va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini eksport qilishida katta to'siqlar bor. Rossiya hukumati turli xil mahsulotlarni tasdiqlash jarayonining asosiy elementi sifatida

mahsulotni sinovdan o'tkazishni va sertifikatlashni talab qiladi va ko'p hollarda faqat Rossiyada ro'yxatdan o'tgan va yashaydigan tashkilot ushbu mahsulotni tasdiqlash uchun kerakli hujjatlarni olish uchun murojaat qilishi mumkin. Binobarin, Rossiyadan tashqarida vakolatli tashkilotlar tomonidan o'tkaziladigan sinov va sertifikatlashtirish imkoniyatlari cheklangan bo'lib, Rossiyaga eksport qilayotgan kompaniyalar uchun og'irlik va xarajatlar ko'paymoqda. Yevropa Ittifoqining boshqa a'zo davlatlari ham xuddi shunday talablarni qabul qilish bosqichida.

2012 yilda Rossiya hukumati barcha tibbiyot buyumlarini ishlab chiqaruvchilarni 2014 yil 1 yanvargacha (keyinchalik 2017 yil 1 yanvargacha uzaytirilgan) yangi ro'yxatdan o'tish sertifikatlarini olishlari kerak bo'lgan farmon chiqardi. AQSh eksportchilari tibbiy asbob-uskunalarini ishlab chiqaruvchilarning aksariyati ushbu muddatni bajara olmasligi va Rossiya bozoriga kirish imkoniyatidan mahrum bo'lishlari haqida tashvish bildirdi. 2017 yil fevral oyida Rossiya Sog'liqni saqlash, Moliya, Adliya va Iqtisodiy rivojlanish vazirliklari tibbiyot buyumlari uchun ilgari berilgan sertifikatlarining amal qilish muddatini 2021 yil 1 yanvargacha uzaytirishga kelishib oldilar, bunda EAEU sertifikatlari talab qilinadi. Tibbiy texnika sanoati, shuningdek, 2022 yil 1-yanvarda tibbiyot buyumlarining umumiy bozorini amalga oshirishdan xavotirda. Sanoat amaldagi qonun loyihalari umumiy bozorning ishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligidan xavotirda.

AQShning Janubiy Afrika bilan tovar ayirboshlash taqchilligi 2018 yilda 3,0 milliard dollarni tashkil etdi va 8,4 foizga o'sdi (230 dollar) 2017 yilga nisbatan AQShning Janubiy Afrikaga tovar eksporti 5,5 milliard dollarni tashkil etdi, bu o'tgan yilga nisbatan 9,9 foizga (497 million dollar) ko'pdir. AQShning Janubiy Afrikadan tegishli importi 9,5 foizga o'sib, 8,5 milliard dollarni tashkil etdi. Janubiy Afrika Qo'shma Shtatlarning 2018 yilda 42-tovarlarni eksport qilish bo'yicha eng yirik bozori bo'ldi. Xizmatlarning Janubiy Afrikaga eksporti 2017 yilda taxminan 2,9 milliard dollarni tashkil etdi va AQSh importi 1,9 milliard dollarni tashkil etdi. AQShning aksariyat filiallari tomonidan Janubiy Afrikada xizmatlarning sotilishi 2016 yilda 6,3 milliard dollarni tashkil etdi.

Janubiy Afrikaning eng maqbul millati (MFN) tomonidan qo'llaniladigan tarif stavkasi 2017 yilda o'rtacha 7,6 foizni tashkil etdi. Janubiy Afrikaning JSTga bog'langan oddiy o'rtacha tarif stavkasi qishloq xo'jaligi mahsulotlari uchun 39,1 foizni va qishloq xo'jaligi mahsulotlariga nisbatan 15,7 foizni tashkil etadi. Janubiy Afrikaning sanoat mahsulotlari uchun JSTga ulangan maksimal tarif stavkasi 50 foizni tashkil etadi, qishloq xo'jaligi mahsulotlariga nisbatan uning JSTga ulangan maksimal tarif stavkasi 597 foizni tashkil etadi, AQSh eksporti Janubiy Afrikadagi Evropa Ittifoqi tovarlari bilan taqqoslaganda yomon ahvolga tushib qoldi. Janubiy Afrikaning TDA bilan qoplangan tarif liniyalari bo'yicha Evropa Ittifoqidan importga tatbiq etiladigan tariflari o'rtacha o'rtacha o'rtacha 4,5 foizni tashkil etadi.

Xulosa: Jahon bozorida ishtirok etayotgan mamlakatlarning so'nggi yillardagi tashqi savdo siyosatida tashqi savdoni tartibga solish dastak va vositalaridan foydalanish tendentsiyalari ko'zga yaqqol tashlanadi. Jahon savdosi erkinlashib borishi o'rniga deyarli barcha davlatlar an'anaviy qabul qilingan tarif va notarif usullardan tashqari boshqa turdagi dastak va vositalardan o'zlarining ichki bozorlarini himoyalash yoki tashqi bozorda faoliyat ko'rsatayotgan eksportchilarini qo'llab-quvvatlash maqsadida qo'llashga harakat qilmoqdalar. Ammo, jahon savdo tashkiloti bunday proteksionistik harakatlar va urinishlarga zid o'laroq

tovar, mahsulot, ish va xizmatlarning erkin harakatini ta'minlashga qaratilgan siyosatni davom ettirmoqda.

Tashqi savdoni tartibga solishda nisbatan qat'iy usul, dastak va vositalarni ko'proq Osiyo davlatlari faol qo'llayotganlari ham tahlil natijalarida ma'lum bo'ldi. Osiyo davlatlari jahon bozorida o'zlariga munosib mustahkam o'rin egallash uchun tashqi savdoni tartibga solishning milliy ishlab chiqaruvchilar manfaatlariga to'g'ri keladigan barcha usullaridan foydalanishga harakat qilishmoqda.

Nazariy jihatdan olib qaraganda, rivojlanishning jadal bosqichi va davrlarida Germaniya ham (19- asrning oxirlari), AQSh ham (20-asrning boshlari) tashqi savdoda keng ko'lamli dastak va usullardan foydalanishgan. Bir qaraganda, globallashuv va tashqi savdoning keng miqyoslarda erkinlashtirilishi yuz berayotgan so'nggi 15- 20 yilda, aslida rivojlangan davlatlar ham o'zaro turli usullarni qo'llab kelishmoqda. Yaponiyaning keyingi 5-10 yilda iqtisodiyotidagi nisbiy tushkunlik hodisalari borgan sari tendentsiyaga aylangandan so'ng, bu davlat ham tashqi savdoda proteksionistik (muhofazakorlik) yondashuvlariga ko'proq murojaat eta boshladi. Biroq, bizningcha, bunday tendentsiyalar uzoq davr uchun davom etishi mumkin emas.

Chunki, rivojlangan davlatlar iqtisodiyoti mazmunmohiyatiga ko'ra erkin bozor iqtisodiyoti bo'lganligi sababli bundan choratadbirlar u yoki bu iqtisodiy muammo keskinlashib ketishining oldini olish uchun qo'llaniladi. Xulosa qilib aytish mumkinki, O'zbekiston jahon bozoriga chiqib faol tashqi savdo siyosatini amalga oshirishi uchun yuqorida ta'kidlangan usul va vositalardan imkoni boricha qayishqoq shaklda, milliy ishlab chiqaruvchilarning manfaatlaridan kelib chiqib, ularning mavqeini yanada mustahkamlashga qaratilgan tashqi savdo siyosatini amalga oshirishi maqsadga muvofiq. Buning uchun taraqqiy etgan va rivojlanayotgan mamlakatlar tomonidan qo'llanilayotgan usul va vositalarni doimiy tahlil etish, ularning bizning sharoitlarga muvofiq keladiganlarini o'zlashtirib olish lozim.

References:

1. Xasbulotov R. Международные экономические отношения в 3 ч. Часть 1, 3-е изд., Москва. Юрайт-2018
2. Lederman D., Maloney W.F. Does What You Export Matter? In Search of Empirical Guidance for Industrial Policies. Latin America Development Forum. Washington, DC, The World Bank, 2012.
3. Rodrik D. What's So Special About China's Exports? China & World Economy, 2006, vol. 14, iss. 5, pp. 1-19. doi: 10.1111/j.1749-124X.2006.00038.
4. Аъзам С.Э. Применение инструментов гравитационного моделирования для оценки потенциала географической диверсификации внешней торговли Узбекистана// "Халқаро молия ва ҳисоб" илмий электрон журнали – 2018. № 2
5. Аъзам С.Э. Внешнеторговая деятельность предприятий с иностранными инвестициями в Узбекистане: вопросы трансформации // Экономический анализ: теория и практика. – 2018. – Т. 17, № 3. – С. 515 – 538
6. Nishonqulov, S. F. O. G. L., & Solidjonov, D. Z. O. G. L. (2021). Ta'lim biznesida raqamli innovatsion texnologiyalar. Science and Education, 2(6), 233-238.

7. Nishonqulov, S. F. O., Rajabboyev, B. O. O., & Mamasoliyev, J. O. O. (2021). OLIY O'QUV YURLARIDA IQTISOD BO'YICHA QO'LLANMA: O'ZGARMAS" MA'RUZA VA BO'R" USULINI KO'RIB CHIQISH. Scientific progress, 2(3), 814-824.
8. Nishonqulov, S. F. O., Rajabboyev, B. O. O., & Mamasoliyev, J. O. O. (2021). IQTISODIYOT VA UNING TARMOQLARINI RAQAMLASHTIRISH. IQTISODIYOT SOHASIGA RAQAMLI TEXNALOGIYALARNI OLIB KIRILISHI. Scientific progress, 2(3), 825-831.

INNOVATIVE
ACADEMY